

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק

בג"ץ 8735/06

בפני: כבוד המשנה לנשיאה א' ריבלין
כבוד השופט ס' גובראן
כבוד השופט י' דנציגר

העותרת: פנינה קומפורטי

נגד

המשיבים: 1. מועצת הרבנות הראשית לישראל
2. הרבנות גן יבנה, רב המועצה המקומית
3. הרבנות הראשית אשדוד, רב העיר
4. השר הממונה על הרשות הארצית לשירותי דת
5. היועץ המשפטי לממשלה

עתירה למתן צו על-תנאי

תאריך הישיבה: כ"ט בניסן התשס"ח (4.5.08)

בשם העותרת: עו"ד אליעד שרגא; עו"ד הילה ויצמן

בשם המשיבים 1, 4-5: עו"ד אבי ליכט

בשם המשיבה 3: עו"ד אייל נוך

פסק-דין

המשנה לנשיאה א' ריבלין:

1. העותרת היא יהודיה משיחית ובעלת עסק של קונדיטוריה. לעסק ניתנה תעודת כשרות אך בשלב מסוים נשללה התעודה. בשל אמונתה הדתית של העותרת הותנתה השבת התעודה בפיקוח צמוד, בכל עת, על עסקה ובהפקדת מפתחות העסק בידי משגיח כשרות. האם אמונתה הדתית של העותרת היא בגדר השיקולים שמועצת הרבנות הראשית או הרב המקומי רשאים לשקול בבואם להחליט על מתן תעודת כשרות או על קביעת התנאים למתנה? שאלה זו עומדת לפנינו בעתירה זו.

2. העותרת היא הבעלים של שתי קונדיטוריות, הנקראות "פנינה פאי", האחת בגן-יבנה והשניה באשדוד. הקונדיטוריה בגן-יבנה נפתחה בשנת 2001, והוענקה לה תעודת כשרות. כאשר נודע ברבים דבר אמונתה הדתית של העותרת היא החלה לסבול מיחס עוין - מצד חלק מתושבי המקום, ואף הופצו ביישוב מודעות וכרוזים שבהם נטען, בין השאר, כי העותרת מקיימת פעילות מיסיונרית בתוך עסקה. בשלב מסוים הודיע רב המועצה המקומית גן-יבנה (המשיב 2) לעותרת כי הוחלט לשלול את תעודת הכשרות מעסקה.

בחודש אפריל 2006 פתחה העותרת את הקונדיטוריה באשדוד, וניתנה לה תעודת כשרות מאת רב העיר אשדוד (המשיב 3). לאור קבלת תעודת הכשרות באשדוד, ולאור העובדה כי שני עסקיה של העותרת זהים, היא פנתה בשנית לרבנות גן-יבנה, וביקשה כי תושב לקונדיטוריה שבגן-יבנה תעודת הכשרות. בקשה זו נענתה בשלילה. יתרה מכך, משנודע לרבנות גן-יבנה כי לעותרת קונדיטוריה בעלת תעודת כשרות באשדוד, היא פנתה לרבנות הראשית אשדוד ויידעה אותה בדבר אמונתה הדתית של העותרת. בעקבות כך נשללה תעודת הכשרות גם מן הקונדיטוריה שבאשדוד. בסמוך לאחר מכן, נערך לעותרת שימוע בפני רב העיר אשדוד. תוכן פגישה זו סוכם במכתב מאת המשיב 3 מיום ה-13.7.2006. במכתב זה נאמר לעותרת כי "לאחר הצהרת דברים שהינך מאמינה בברית החדשה בפני רב העיר הובהר לך שאין אפשרות לסמוך עלייך בנוגע לכשרות ונשללת הנאמנות ככל בעל עסק רגיל". עוד נאמר לה כי אם ברצונה להחזיק בתעודת כשרות יהא עליה לעמוד בשני תנאים: העסקת משגיח כשרות צמוד מפתחת העסק ועד לסגירתו; והפקדת מפתח הכניסה לעסק בידי משגיח הכשרות. על ההחלטה האמורה הגישה העותרת ערר למועצת הרבנות הראשית במסגרת הוראת סעיף 12 לחוק איסור הונאה בכשרות, התשמ"ג-1983 (להלן: חוק הכשרות). משנותר הערר ללא מענה, הוגשה העתירה שלפנינו.

3. קודם שנערך דיון בעתירה, החליט המשיב 2 להשיב לעותרת את תעודת הכשרות עבור הקונדיטוריה שבגן-יבנה – וזאת ללא תנאים כלשהם. לאחר דיון בעתירה שנערך ביום 22.11.2006 הוחלט לדחות את המשך הדיון עד למתן ההחלטה בערר בעניין הקונדיטוריה באשדוד. ביום 27.11.2006 קיימה מועצת הרבנות הראשית דיון בערר, בהשתתפות באי כוחה של העותרת, וביום 17.12.2006 ניתנה החלטתה (להלן: ההחלטה הראשונה). בהחלטה הראשונה קבעה מועצת הרבנות הראשית כי משינתה העותרת את דתה, מעמדה ההלכתי שונה משל אחרים וכי אין מדובר במקרה

של סירוב להעניק תעודת כשרות, כי אם ב"הערכות למתן תעודת כשרות כדין על פי ההלכה כאשר יש לרב המקומי ביטחון שאכן הכל נעשה על פי ההלכה". משכך, החליטה מועצת הרבנות הראשית כי ניתן יהיה להעניק לעותרת תעודת כשרות לעסק באשדוד לפי התנאים הבאים: העותרת תעסיק "נאמן כשרות", קרי, עובד של העותרת המשמש, בנוסף לעבודתו הרגילה בעסק, גם נאמן כשרות, שיהיה מצוי במקום מרבית שעות היום, ויהיה מוסכם על הרב המקומי וכן על העותרת; המשיב 3 יהיה מוסמך לקבוע תנאים להעסקתו של נאמן הכשרות והפרתם תהווה עילה לשלילת תעודת הכשרות; העותרת תמסור את מפתחות עסקה למשגיח הכשרות אשר יהיה נוכח במקום בשעות הפתיחה ובעת הסגירה. עוד צוין כי "ההחלטה נתקבלה על בסיס ההנחה שבכל מתחם בית העסק לא תתנהל כל פעילות מיסיונרית" וכי הסדר זה יבחן במשך חודש ימים.

כפי שעולה מהודעות הצדדים, העותרת תחילה הביעה את הסכמתה העקרונית למינוי "נאמן כשרות" מבין עובדי העסק וביקשה לאשר את מינויה של אחת מעובדותיה בעסק באשדוד. אולם, נראה כי בעת מתן הסכמתה העקרונית לא היתה לפניה ההחלטה המלאה, ולא ברור אם היו ידועים לה תנאי ההסדר האחרים. כך או אחרת, עוד בטרם שחלה התקדמות במגעים בין הצדדים, ביקש רב העיר אשדוד לדון מחדש בהחלטה הראשונה, אשר לטענתו נפלו פגמים בקבלתה. ביום 18.4.2007 קיימה מועצת הרבנות הראשית דיון נוסף בעניינה של העותרת, ובו אימצה את ההחלטה הראשונה, תוך הוספת תנאים חדשים בהם נדרשת העותרת לעמוד (להלן: ההחלטה השנייה). נקבע כי משכורתו של נאמן הכשרות לא תשולם באופן ישיר על ידי בית העסק אלא דרך גוף אחר, כגון המועצה הדתית או חברת כוח אדם. כן נקבע כי בכל שעות פעילות העסק חייב לשהות במקום נאמן הכשרות או משגיח הכשרות. לבסוף, נקבע כי תעודת ההכשר תינתן לתקופת ניסיון של שלושה חודשים.

העותרת איננה משלימה עם התנאים האלו, וניסיוננו לסיים את הפרשה בדרך מוסכמת לא עלו יפה. מכאן הצורך בהכרעה במחלוקת שבין הצדדים.

טענות הצדדים

4. העותרת טוענת כי אמונתה הדתית היא בגדר שיקול פסול לשם מתן תעודת כשרות ואינה נכללת ב"גרעין הקשה" של דיני כשרות המזוין. על-כן שלילת תעודת הכשרות שניתנה לה, והצבת התנאים להשבת תעודת הכשרות, נעשו בחוסר סמכות ומתוך שיקולים זרים והם נעדרים תשתית עובדתית. עוד טוענת העותרת כי אין כל

הבדל בין העסק בגן-יבנה – שלו ניתנה תעודת כשרות על-ידי המשיב 2 – לבין העסק באשדוד, וכי הצורך להנהיג מדיניות אחידה בנושא מחייב להעניק תעודת כשרות גם לעסק באשדוד. בנוסף טוענת העותרת כי הופלטה מחמת דתה בניגוד לחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו וכי נפגעה זכותה לחופש עיסוק ולחופש הדת. העותרת מעלה טענות כנגד ההחלטה הראשונה והשנייה: היא טוענת כי הסדר נאמן הכשרות, כפי שנקבע בהחלטה הראשונה ובהחלטה השנייה, אינו סביר ואינו מידתי, ובמיוחד כך לאור התנאי המחייב את הפקדת מפתח העסק אצל משגיח הכשרות, אשר מהווה פגיעה בזכות לקניין ובזכות לפרטיות של העותרת. בנוסף, טוענת העותרת כי תנאי ההסדר אינם ישימים ואינם מאפשרים ניהול תקין של העסק. לבסוף, העותרת טוענת כי נפלו פגמים מהותיים בהחלטה השנייה, ובהם קבלת ההחלטה בחוסר סמכות וללא מתן זכות טיעון לעותרת.

יצוין כי העותרת הוסיפה וטענה, לאורך כל ההליך, כי גורמים חרדיים קיצוניים פועלים נגדה בשל היותה יהודיה משיחית, בין היתר על ידי הפצת כרוזי הסתה והטרדת קהל לקוחותיה. לשיטתה, מסכת אירועים קשה זו קשורה להחלטה שלא להעניק תעודת כשרות לקונדיטוריה באשדוד. עוד יצוין, כי העותרת טוענת שנגרמים לה ולעסקיה נזקים כלכליים עצומים בשל התנהגות המשיבים.

5. המשיבים 1, 4 ו-5 – מועצת הרבנות הראשית לישראל, השר הממונה והיועץ המשפטי לממשלה - סבורים כי דין העתירה להידחות. הם טוענים כי אין מדובר כאן בסירוב לתת תעודת כשרות, אלא בקביעת תנאים לקבלתה. תנאים אלה, לטענתם, נדרשים על-פי ההלכה ושייכים לגרעין הקשה של הלכות דיני הכשרות. זאת כיוון שהעותרת נחשבת למומרת, ועל-כן אינה יכולה להיות "נאמנה" מבחינה הלכתית. הפתרון שבו בחרה הרבנות הראשית לישראל מאזן כראוי, לשיטתם, בין דרישות ההלכה לבין התחשבות במעמסה הכלכלית הכרוכה במינוי "נאמן כשרות". לגבי החלטות מועצת הרבנות הראשית, טוענים המשיבים 1, 4 ו-5 כי ההבדלים בין ההחלטה הראשונה להחלטה השנייה זניחים, וכי בכל מקרה אף ההחלטה הראשונה אינה מקובלת על העותרת. לבסוף, טוענים המשיבים 1, 4 ו-5 כי אמנם יש צורך בהנהגת מדיניות אחידה בנושא הנדון, אך על מדיניות זו להיות מותווית על-ידי מועצת הרבנות הראשית, שכאמור, לא קיבלה את העמדה שיש להשיב לעותרת את תעודת הכשרות ללא תנאים.

6. המשיב 3 – רב העיר אשדוד - סבור אף הוא כי דין העתירה להידחות, מטעמים דומים. לטענתו, ההלכה מורה כי לשם שמירת הכשרות של מזון המטופל על-ידי מי

שאינו יהודי יש צורך בפיקוח מיוחד, הכולל, לכל הפחות, את התנאים שהוצבו בפני העותרת. המשיב 3 טוען כי שיקוליו היו שיקולים ענייניים בלבד, וכי אם ישנם כאלו המתעמרים בעותרת בשל אמונתה הדתית, אין הדבר רלוונטי לעתירה. הוא מוסיף וטוען כי למעשה, יכול היה לסרב סירוב מוחלט להעניק לעותרת תעודת כשרות, כיוון שזו לא גילתה במועד הגשת בקשתה לקבל תעודת כשרות כי לעסק הזה שבבעלותה בגן-יבנה נשללה תעודת הכשרות. נכונותו להעניק לה בכל זאת תעודת כשרות, באם תעמוד בתנאים המוצבים לפניה, מעידה על כך ששקל שיקולים ענייניים בלבד. עוד טוען המשיב 3 כי השבת תעודת הכשרות לעותרת תהיה משום כפייה על רב העיר אשדוד לפעול בניגוד לאמונתו הדתית. לבסוף טוען המשיב 3 כי יש לדחות את העתירה על בסיס ליקויי סף שנפלו בה. בתחילה טען המשיב 3 כי העותרת לא מיצתה סעד חלופי שהיה בידיה, והוא הגשת ערר למועצת הרבנות הראשית. בשלב זה, כאמור, אנו מצויים לאחר הגשת הערר וקבלת ההחלטה בו, ועל-כן לא נדון בטענה זו. המשיב 3 טוען גם כי העותרת לא נהגה בניקיון כפיים, וכי היא העלימה חלק מן האירועים שקדמו להגשת העתירה, והעלימה מן המשיב 3 את עובדת היותה יהודיה משיחית. עוד טוען המשיב 3 כי העתירה הוגשה בשיהוי, וכי בהקשר זה יש לראות את החלטת המשיב 3 כאילו נתקבלה במועד שלילת תעודת הכשרות מן העסק בגן-יבנה.

המשיב 2, רב המועצה המקומית גן-יבנה, לא התייצב לדיונים שהתקיימו ולא הגיש את תשובתו לעתירה.

דין העתירה, לדעתי, להתקבל.

דיני הכשרות ודיני הנאמנות

7. אין לקבל את הטענה כי העתירה לוקה בליקויי סף. טענתו של המשיב 3 על חוסר ניקיון כפיים נשענת על כך שהעותרת לא הציגה לפניו את עובדת היותה יהודיה משיחית. בין אם היה עליה לעשות כן ובין אם לאו (ולא ידוע לנו אם הוסבר לעותרת הנמוק ההלכתי לשלילת תעודת הכשרות מעסקה בגן יבנה), הרי שעל-מנת לדחות עתירה בטענה של חוסר ניקיון כפיים, מן הטעמים הנטענים כאן, יש להראות כי העותר העלים מבית המשפט, בעתירתו, עובדות רלוונטיות או הליכים קודמים שהתקיימו בעניינו (ראו בג"ץ 421/86 אשכנזי נ' שר התחבורה, פ"ד מא(1) 409 (1987)). כך לא היה במקרה זה. גם שיהוי לא מצאנו בעתירה, לפחות ככל שהיא נוגעת להחלטת המשיב 3. החלטה זו היא החלטה עצמאית, ואין הצדקה לראותה כאילו נתקבלה במועד אחר ממועד קבלתה בפועל. העותרת הגישה ערר למועצת הרבנות הראשית כבר ביום

31.8.2006, דהיינו כחודש וחצי לאחר קבלת החלטתו של המשיב 3, ומשלא נענתה חזרה ופנתה בשנית למועצת הרבנות הראשית, ביום 26.9.2006. עתירתה לבית משפט זה הוגשה ביום 24.10.2006, לאחר שהערר לא טופל כנדרש עקב מחדל של הרבנות הראשית כאמור בהחלטתנו מיום 22.11.2006.

8. סמכותם של הרב המקומי ושל מועצת הרבנות הראשית להעניק או לשלול תעודת כשרות מוסדרת בחוק הכשרות. מטרתו של חוק הכשרות היא להגן על צרכנים המבקשים לרכוש מזון כשר מפני הונאה, ולהבטיח כי מזון המוצג כמזון כשר אכן יהיה כזה (ראו בג"ץ 465/89 רסקין נ' המועצה הדתית ירושלים, פ"ד מד(2) 673, 682-679 (1990); בג"ץ 7203/00 מעדני אביב אוסובלנסקי בע"מ נ' מועצת הרבנות הראשית, פ"ד נו(2) 196, 206-207 (2001) (להלן פרשת מעדני אביב הראשונה)). על-מנת להגשים מטרה זו, מעניק החוק לרב המקומי ולמועצת הרבנות הראשית (ולרבנות הצבאית לענין תעודת הכשר בצה"ל) בלעדיות במתן תעודות הכשר (סעיף 2 לחוק הכשרות), ואוסר על הצגת בית-אוכל או מצרך ככשר אלא אם ניתנה לו תעודת הכשר (סעיפים 3(א) ו-4(א) לחוק הכשרות). החוק אוסר גם על מכירת מזון שאינו כשר לפי דין תורה תוך הצגתו בכתב ככשר (סעיפים 3(ב), 4(ב) ו-5 לחוק הכשרות). בצד בלעדיות זו, מגביל חוק הכשרות את תחום הסמכות שניתנה לגופים אלו, ומתיר להם להסתמך, במסגרת שיקוליהם במתן תעודת הכשר, על "דיני הכשרות בלבד" (סעיף 11 לחוק הכשרות). השאלה מהם "דיני הכשרות בלבד" נדונה בפסיקה לא אחת, ונקבע כי מדובר ב"גרעין הקשה" של דיני הכשרות – אותם דינים הקשורים באופן ישיר לכשרות המזון (דהיינו טיב המזון, תהליך הכנתו, אופן הצגתו והגשתו והטיפול בו). הוראות הלכתיות אחרות, כגון כאלה הקשורות רק באופן ניהול בית העסק או בהתנהגותו של בעל בית-העסק, אינן מהוות שיקול לגיטימי במתן תעודת כשרות (ראו פרשת רסקין, בעמ' 682-686; פרשת מעדני אביב הראשונה, בעמ' 208-212). כלל הוא כי אין בית משפט זה פוסק בענייני הלכה, וכי שיקול הדעת בעניין זה נתון לרב נותן הכשרות. עם זאת, גם שיקול דעת הלכתי זה כפוף למגבלות המשפט המנהלי, ועל-כן אין להפעיל במסגרתו שיקולים שאינם שייכים לדיני כשרות המזון. תפיסתו של חוק הכשרות היא, באופן ברור, כי הפרדה שכזו – בין דיני כשרות המזון לבין כללים הלכתיים אחרים – אפשרית, הגם שלעיתים מדובר במלאכה עדינה. כך למשל, ייתכן כי מבחינה הלכתית, קיים קושי באכילה במקום מסוים, אף שהמזון המוגש בו הוא, כשלעצמו, כשר. תעודת הכשרות מהווה ערובה לכשרותו של המזון בלבד, והיא איננה מהווה חוות דעת הלכתית מלאה לגבי אכילה במקום.

ההכרעה בשאלה האם סוגיה זו או אחרת מקומה בגרעין הקשה של דיני כשרות המזון אינה חדשה לבית משפט זה. כך למשל, בעניין רסקין נקבע כי עריכת מופעים בלתי צנועים בבית העסק איננה שיקול השייך לדיני כשרות המזון, ועל-כן הרשות המוסמכת לא רשאית להתנות מתן תעודת הכשר באי-קיום מופעים כאלה בבית-האוכל. במקרה אחר נקבע כי בישול האוכל בשבת הינו בגדר השיקולים הנכללים ב"גרעין הקשה" של דיני הכשרות (ראו בג"ץ 559/95 אוכל יהודי אמיתי בע"מ נ' יפת (לא פורסם, 24.12.1995); בג"ץ 11157/03 אירוח גולן בע"מ נ' הרבנות הראשית לישראל (לא פורסם, 5.9.2007)). בהקשר אחר נקבע כי העובדה שמשחטה המשווקת עופות כשרים מוכרת עופות טרפים לבתי עסק אחרים שבבעלות יהודים איננה שיקול המצוי ב"גרעין הקשה" של דיני הכשרות (ראו פרשת מעדני אביב הראשונה).

בענייננו, נשאלת השאלה האם דיני הנאמנות, שהם בעיקרם כלי הלכתי לפיקוח על כשרות המזון, הם חלק מן הגרעין הקשה של דיני הכשרות. אפשר כי שאלה זו זרה להלכה היהודית, שלא בהכרח מפרידה בין חלקיה השונים של השאלה – לאמור השאלה שבגרעין ההלכה והשאלה שעיקרה ראייתית. אולם חוק הכשרות, כאמור, הוא חוק צרכני-חילוני במהותו ובתכליתו, ואמות המידה שנקבעו בחוק מצריכות הכרעה מתאימה בשאלה זו.

9. סברתם של המשיבים, שלפיה אמונתו הדתית של אדם יכול שתהווה שיקול במסגרת דיני הכשרות, נסמכת על "דיני הנאמנות" ההלכתיים. אנו למדים מחוות דעתו של הרב הראשי לישראל, הרב יונה מצגר, אשר הוגשה במסגרת תצהיר תשובת המשיבים 1, 4 ו-5, כי כללי הנאמנות בכשרות נועדו להתמודד עם השאלה מתי מותר לאכול ממזונו של אדם מבלי לחשוש לכשרות המזון. חששה של ההלכה, כך אנו למדים מחוות הדעת, הוא מהחלפת המזון הכשר, אשר מחירו יקר ממחיר המזון שאינו כשר, במזון או במרכיבים שאינם כשרים. העיקרון העומד מאחורי דיני הנאמנות הוא כי התנהגותו האישית של אדם בנושאים הלכתיים קובעת, במידה רבה, את אמינותו לגבי נושאים אלו. ודוק: אין הנאמנות ההלכתית מקבילה לאמינות במובנה המקובל. התנהגותו הדתית של האדם, ולא יושרו, היא הקובעת את נאמנותו. על-פי ההלכה, כך חוות הדעת, ישנן דרגות שונות של נאמנות, שהקלה שבהן היא "חשוד" והחמורה שבהן היא "מומר לחלל שבתות ולעבוד עבודה זרה". עם זאת, גם לאדם בדרגת אי הנאמנות הקלה ביותר אין בסופו של דבר נאמנות על כשרות - במובן זה שאסור לאכול אצלו או לקנות אצלו. יהודי שהמיר את דתו, כגון העותרת, אינו נחשב נאמן ולכן, כך נטען, יש לנקוט אמצעי זהירות בדמות "שתי חותמות" (הטבעת סימן על גבי המאכל או נעילתו), כדי שניתן יהיה לסמוך על כשרות המזון. עוד מצוין בחוות הדעת כי "אין כל

אפשרות מעשית וטכנית לשמור את כל חומרי הגלם ואת כל המוצרים שיוצרו ומשווקים לחנויות בשתי חותמות, ואף לא בחותם אחד, ולפיכך נדרש פתרון אחר שיניח את הדעת מבחינה כשרותית באמצעות השגחה צמודה" (עמ' 44 לחוות הדעת; ההדגשה במקור). יצוין כי בסיכום חוות הדעת נכתב כי "לא מן הנמנע כי דרישה כשרותית שניתנה כתנאי סף עם תחילת מתן הכשרות, תוחלף בכא היום כתנאי מקל יותר, לאחר שנוצרו יחסי היכרות ואימון טובים".

10. טענה דומה נטענה גם בעניין רסקין. הטענה היתה כי בעל עסק שאינו מקפיד על ההלכה בכך שהוא מתיר עריכת מופעים "בלתי צנועים" בעסקו, אינו נאמן על-פי דיני הנאמנות ולכן אינו יכול לקבל תעודת הכשר. טענה זו נדחתה מן הטעם ששימוש כזה בדיני הנאמנות מוביל להרחבה עקיפה של השיקולים המותרים על-פי סעיף 11 לחוק הכשרות מעבר ל"דיני הכשרות" אל דיני ההלכה כולם. תוצאה כזו, כך נקבע, מנוגדת באופן מובהק לתכליתו של חוק הכשרות - שהיא לעסוק בכשרותו של המזון בלבד, ולא בהיבטים הלכתיים אחרים של התנהלות בית העסק (פרשת רסקין, בעמ' 687-688). גם בפרשת מעדני אביב הראשונה נדונה טענת אי הנאמנות ביחס למשחטה שמכרה עופות טרפים, ונדחתה. נקבע כי את אמינותו של אדם יש לקבוע על-פי תשתית ראייתית ממשית, ולא ניתן להסתפק בהלכה כללית. כפי שכתב השופט מ' חשין:

הקביעה כי פלוני "אינו נאמן" קביעה קשה היא, קביעה חמורה ומעליבה היא. פוגעת היא בכבוד האדם ובשמו הטוב. ובהיות הקביעה קביעה מטילת-דופי, מצפים היינו לשמוע מפי הרשות הפועלת על-פי חוק לא אך דבר-הלכה אלא ראיות המעגנות עצמן במציאות היומיום (פרשת מעדני אביב הראשונה, בעמ' 218).

11. טוענים המשיבים כי השתייכותם או אי השתייכותם של דיני הנאמנות לגרעין הקשה של דיני הכשרות תלויה בנסיבותיו העובדתיות של המקרה המסוים, כך שלעיתים מועלית טענת היעדר הנאמנות ככסות בלבד לכפייה דתית, ולעיתים דיני הנאמנות אכן מהווים חלק מדיני הכשרות. טענה זו מעוררת מספר קשיים. ראשית, יש להבהיר כי טענת היעדר הנאמנות נדחתה בעבר כשיקול למתן תעודת כשרות עקב כך שהיא מובילה לתוצאות המנוגדות לתכליתו של חוק הכשרות, ולא דווקא עקב המניעים להעלאתה, כגון כוונה כלשהי לכפות שמירת מצוות, אשר אין לדעת אם התקיימה. שנית, דומה כי לשאלה האם הנאמנות משפיעה, בסופו של יום, על עצם כשרותם של המאכלים, צריכה להיות, על דרך הכלל, תשובה אחידה. אם מאכלים שהוכנו על-ידי אדם יהודי שאינו נאמן יכולים להיות כשרים אף שלא נתמלאו כל

דרישות ההלכה מתחום דיני הנאמנות – כפי שנקבע בפרשת רסקין ובפרשת מעדני אביב הראשונה - הרי שנתקשה להבין מדוע לא יכולים גם מאכלים שהוכנו על-ידי מי שאינו יהודי להיות כשרים אף שלא נתמלאו כל דרישות ההלכה מתחום דיני הנאמנות, כל עוד כמובן הוכנו לפי הנחיותיו של הרב נותן הכשרות.

12. דיני הנאמנות עוסקים בשאלה באיזו מידה ניתן ליתן אמון באדם שישמור על כשרות המזון. סוגיה זו נוגעת ליכולתם של גופי הפיקוח לפקח על הכשרות ולא לכשרות עצמה. שאלה אחת היא מהן דרישות הכשרות ושאלה שונה היא כיצד ניתן להבטיח כי דרישות אלו מקוימות. ניתן להדגים הבדל זה באמצעות הדוגמא הבאה: המשיבים מציינים כי כשרותו של יין תלויה, בין שאר הדברים, בזהותו הדתית והלאומית של המטפל בו בעת הכנתו, כך שיין שטופל על-ידי מי שאינו יהודי איננו כשר. לעומת זאת, מאכלים שהוכנו על-ידי העותרת (או על-ידי עובדיה היהודים, כאשר כך נדרש על-פי ההלכה) אינם מאבדים את כשרותם עקב כך שהעותרת טיפלה בהם. החשש הוא כי העותרת לא תפעל על-פי ההנחיות שניתנו לה; אך אם העותרת פועלת על-פי כל ההנחיות, עצם היותה מומרת אינו פוגם בכשרות האוכל. על-כן לא ניתן לקבוע כי דיני הנאמנות בהקשר שלפנינו הם חלק מדיני הכשרות, לפי מובנם בחוק הכשרות.

מובן, כי נדרש אמון (במובנו הרגיל) בין הרב נותן הכשרות לבין בעל העסק ועובדיו, וכי למידת האמון יכולה להיות השפעה על מידת ההשגחה הנדרשת, כפי שאכן מתרחש בפועל בכל בית אוכל כשר. אולם כיוון שקביעת אמינותם של בעל העסק ועובדיו איננה מצויה ב"גרעין הקשה" של דיני הכשרות, יש לבחון אותה על-פי אמות מידה של המשפט הכללי, ולא על-פי אמות מידה הלכתיות. כך למשל, עליה להיות מעוגנת בתשתית ראייתית ראויה. על תשתית כזו להיות מורכבת ממאפיינים אישיים של האדם אשר אמינותו נבחנת, ומעובדות רלוונטיות לגבי התנהגותו. אין חולק, ואף המשיבים אינם טוענים כך, כי השתייכותו הדתית של אדם אינה מעידה על מידת יושרו ועל אמינותו. לכך שיקול חשוב אחר: מקום בו מחליט הרב נותן הכשרות כי דרושים אמצעי פיקוח נוספים עקב ספקות לגבי אמינות בעל העסק, עליהם להיות אמצעים סבירים ומידתיים ביחס לפגיעה בזכויותיו החוקתיות של בעל העסק (ראו והשוו בג"ץ 7471/05 בלדי בע"מ נ' מועצת הרבנות הראשית לישראל (לא פורסם, 20.06.2007), פסקאות 9-13 לפסק-דינה של הנשיאה ד' ביניש). אמצעי הפיקוח על הכשרות, בנוסף לסנקציה הפלילית בגין הונאה בכשרות הקבועה בסעיף 14 לחוק הכשרות, פועלים כדי למנוע מצב בלתי רצוי שבו מעניק רב תעודת כשרות לאוכל בלתי כשר, בניגוד לאמונתו הדתית. אולם ככל שאמונתו הדתית מקשה עליו להתחשב בדיני הכשרות

בלבד, אין אמונה זו יכולה לבוא במקום כללי האיזון שקבע המחוקק בחוק הכשרות, ואשר במסגרתם מוטל על הרב נותן הכשרות להתחשב בשיקולים של דיני כשרות בלבד – במובן הגרעיני. כפי שכתבתי בפרשה אחרת:

אלמלא דין המדינה יכול היה כל רב, על-פי מיטב הבנתו ומצפונו, ליתן או לסרב לתת הכשר לדבר מזון... משנפרצה ההפרדה בין דת לדין – משיב חוק המדינה על השאלות מהי תעודת הכשר, אימתי תינתן ואימתי תסורב (פרשת מעדני אביב הראשונה, בעמ' 224).

13. טוען המשיב 3 כי ניתן היה לשלול מן העותרת את תעודת הכשרות שלילה מוחלטת עקב כך שלא גילתה לו מיוזמתה כי לעסק שבגן-יבנה נשללה תעודת הכשרות. שאלה זו לא עמדה להכרעה בעתירה שלפנינו, שכן המשיב 3 לא ביסס את החלטתו על מידת אמינותה של העותרת. משכך, לא ניתנה לעותרת הזדמנות להתגונן מפני האשמה זו לפני המשיב 3, והנסיבות סביב התנהגותה של העותרת בשאלה זו לא התבררו לנו עד תומן. במצב דברים זה, לא ניתן להכריע אם נהגה העותרת כשורה ואם לאו, ובוודאי שאין אנו יודעים אם מניעה היו מכוונים להטעות או תמי לב. וחשוב לא פחות: בסופו של יום הוחזרה לעותרת תעודת הכשרות בבית העסק בגן-יבנה ובדיעבד התברר כי אין סתירה בין טענתה דהיום למוצאות העסק בגן-יבנה. לא נאמר אלא זאת, שאף אם דבק פסול בהתנהגותה, אין בכך כדי להצדיק שלילה מוחלטת של תעודת הכשרות במקום שבו ניתן להבטיח את כשרות המזון באמצעים פוגעניים פחות. אין בכך, כמובן, כדי לקבוע כי לעולם שלילה מוחלטת של תעודת כשרות אינה מוצדקת, ויש לבחון כל מקרה על-פי נסיבותיו. כך למשל, בפרשת אוכל יהודי אמיתי בע"מ, שבה נהגו בעליה של מסעדה בניגוד גמור למתחייב מדיני הכשרות שוב ושוב, והערימו קשיים על עבודת המשגיח, נקבע כי שלילת תעודת הכשרות היתה כדין.

14. הגעתי איפוא למסקנה כי החלטתו של המשיב 3 להתנות בתנאים המתוארים כאן את מתן תעודת הכשרות לעסקה של העותרת באשדוד והחלטות מועצת הרבנות הראשית הראשונה והשנייה התבססו על שיקולים שאינם בגדר הסמכות המוקנית להם בחוק הכשרות. לפיכך, אציע לחבריי ליתן צו מוחלט המבטל את החלטתם של המשיבים 1 ו-3 – מועצת הרבנות הראשית ורב העיר אשדוד – להתנות את מתן תעודת הכשר לעסק שמנהלת העותרת בעיר אשדוד, בדרישות המתבקשות מנימוקי הנאמנות ההלכתיים הנובעים לשיטתם, במקרה זה, מעצם היותה של העותרת יהודית משיחית, ונבדלים מן התנאים הרגילים לעסק מן הסוג הזה. העותרת תהא זכאית לקבל תעודת כשרות בעיסקה בעיר אשדוד בכפוף למילוי התנאים הרגילים למתן כשרות לעסק מסוג זה, כפי שהם מפורשים בפסק-דין זה.

המשיבים 1 ו-3 ישלמו לעותרת שכר טרחת עורך דין בסך של 20,000 ש"ח.

המשנה-לנשיאה

השופט י' דנציגר:

אני מסכים לחוות דעתו של חברי, המשנה לנשיאה א' ריבלין.

ברצוני להוסיף ולהדגיש כי חוק איסור הונאה בכשרות, התשמ"ג-1983 הוא חוק חילוני ועמד על כך כבוד השופט ת' אור בבג"ץ 465/89 דסקין נ' המועצה הדתית ירושלים, פ"ד מד(2) 673 (1990), בקובעו:

"החוק מעניק את הסמכות למתן תעודות הכשר לאינסטנציה הלכתית דתית - מועצת הרבנות הראשית, או רב שהתמנה על ידה, או רב מקומי - אך בבואנו לפרש את החוק, אין לשכוח שאנו בחוק חילוני עסקינן. לפיכך, על היקפה של הסמכות המוענקת למי שנמסרה לו הסמכות ליתן תעודת הכשר יש ללמוד מתוך החוק, ועל פי כללי פרשנות המקובלים בפירוש חוק חילוני." [שם, בעמ' 678]

דברים אלו, שנקבעו כבר לפני קרוב לשני עשורים, הם הבסיס לכך כי לא ניתן להרחיב את גדר השיקולים שאותם רשאים הגורמים המוסמכים לשקול על פי סעיף 11 לחוק זה ולהוסיף בגדרם שיקולים מן ההלכה היהודית, לרבות שיקולים מ"דיני הנאמנות" שהעלו המשיבים בתגובתם. השיקולים שאותם רשאים ואף חייבים הגורמים המוסמכים להביא בחשבון בטרם ההחלטה הינם שיקולים ענייניים הנוגעים במישרין לכשרות המזון. מנגד – חובה עליהם להתעלם משיקולים אחרים, אף אם נתמכים הם באסמכתאות מן ההלכה היהודית. ודוק – במסגרת השיקולים שנאסר על הגורמים המוסמכים להביא בחשבון טרם קבלת ההחלטה אודות מתן תעודת כשרות, נכללים אורחות חייו הפרטיים של מי שמבקש את תעודת הכשרות, ואף האופן שבו הוא מנהל את עסקו ובלבד שאין בהם כדי לפגוע בכשרות המזון הנמכר על ידו במישרין [בג"ץ דסקין הנ"ל, בעמ' 686].

במקרה שלפנינו, מעוררת התנהלותם של המשיבים 1 ו-3 תחושה קשה בלשון המעטה. מהתנהלות זו עולה כי ככל שהדבר תלוי במשיבים 1 ו-3, רק מי שהינו יהודי

יזכה לקבל את תעודת הכשרות הנכספת. התנהלות זו היא בלתי סבירה ובלתי מידתית ולא ניתן לטעמי לתת לה יד. בנסיבות אלה, אין מנוס ממתן צו מוחלט כפי שקבע חברי ומצטרף אני לעמדתו.

ש ו פ ט

השופט ס' ג'ובראן:

אני מסכים.

ש ו פ ט

הוחלט כאמור בפסק-דינו של המשנה-לנשיאה א' ריבלין.

ניתן היום, ז' בסיוון התשס"ט (29.6.2009).

ש ו פ ט

ש ו פ ט

המשנה-לנשיאה